

17. KÜLFÖLDI INTÉZETEK, KULTURÁLIS KÜLPOLITIKA

Közismert, hogy a természettudományok nem ismernek országhatárokat és a szellemi tudományok jelentékeny része is általános a művelt emberiség körében. Sőt a szorosan nemzeti szakok művelését is megtermékenyíti, ha a nemzetközi tudományosság magas szempontjainak állandó szem előtt tartásával művelik azokat. Még nagy nemzetek kulturális életének is megártott az, ha egyes időszakokban túltengő sovinizmusból vagy saját szellemi életük túlbecsülése következtében elzárkóztak a külfölddel szemben, a kis nemzetekre pedig egyenesen végzetes, ha izolálódnak a nagy kultúrnépekkel szemben s annak a tévhitnek adják oda magukat, hogy elzárkózottan valami egészen speciálisan nemzetit tudnak kiforrni. (BCT, 185., 1926.)

A tudománypolitikának nagy nehézségei mellett mindenesetre megvan az az előnye is, hogy sokszor igen kicsiny eszközökkel nagy eredményeket lehet elérni. Mert ha ösztöndíjjal egy valóban tehetséges embert tudóssá nevelünk, akkor az megbecsülhetetlen szolgáltatokat tehet nemzetének, amelyek valóban nincsenek arányban azzal a csekélyke összeggel, amelyet, mondjuk, az ő külföldi iskoláztatására fordított a nemzet. (BCT, 526., 1925., február 10.)

A külföldi intézetekről és ösztöndíjakról szóló törvényjavaslatom tárgyalásának előestéjén nem átalom őszintén kimondani: lehet, hogy az intézmények a leghasznosabb beruházásoknak fognak bizonyulni és kiszámíthatatlan előnyöket hoznak már 10–15 év múlva a magyar nemzetnek, de lehet az is, hogy haszontalanul kidobott nagy összegnek fognak bizonyulni abban az esetben, ha az ösztöndíjasok kiválasztásánál protekció és nem szelekció fog érvényesülni. (NN, 28., 1927. március 6.)

Boldogult Fraknói Vilmos püspök, a mi jeles történészünk, nemcsak tudományos munkásságának javarészét szentelte az olasz-magyar történeti és művelődési kapcsolatok felderítésére, hanem szenvedélyesen szerette Olaszországot és ezt a gyönyörű várost, ahol villát vásárolt s utóbb abban történeti intézetet alapított.¹ Ezt a római magyar történeti intézetet most a Magyar Tudományos Akadémia és a magyar állam közös erővel tartják fenn, az én jelenlegi utazásomnak (234.) pedig egyik főcélja az, hogy ez intézménynek oly Collegium Hungaricum-má való kifejlesztését letárgyaljam, mely nemcsak a múlttal foglalkozik, hanem az *eleven jelent* keresi és a magyar ifjúságot ide vezeti ebbe a faszizmus által csodálatos pezsgésbe hozott olasz életbe, a tanulni vágyó ifjúságot ide terelje Róma főiskoláira, hogy itt olasz kartársaikkal együtt tanuljanak, együtt dolgozzanak és életre szóló barátságokat kössenek. [...] (235.)

Javaslatomra a nemzetgyűlés törvényt alkotott a fiú- és leányközépiskolákról. Mindkét törvénynek lényeges rendelkezése az *olasz nyelvnek és irodalomnál kötelező tantárgyként való bevezetése a magyar középiskola tantervébe*. [...] (238.)

A budapesti és pécsi egyetemeken azonfelül katedrát létesítettünk az olasz irodalomnak és nagy örömmel látom, hogy az olasz szakot választó modern filológusok száma bölcsészethallgatóink között állandóan nő. Ezeket azonban csak két éven át kívánom Magyarországon iskoláztatni s azután ösztöndíjjal a római egyetemre küldöm őket. Ez az akció már megindult és az ösztöndíjak számának szaporításával a jövőben még lényegesen ki akarom építem. Ekként rendszeresen biztosítva van az,

¹ 1895-ben.

hogy az olasz nyelv oktatása ne maradjon a magyar tantervek papírján írott malaszt, hanem az Olaszországban képzett középiskolai tanárok révén menjen át az életbe. [...] (250.)

Mint historikus nem becsülhetem le a történelmi stúdiumok jelentőségét, mégis úgy érzem, hogy *most az olasz jelen és az olasz jövő nekünk magyaroknak sokkal fontosabb*, mert Olaszország nemcsak a háborút nyerte meg, hanem egy nemes király uralkodása és egy nagy államférfiú kormányzata alatt a békét is. [...] Ebbe az élő, lüktető, erőteljes duzzadó modern olasz életbe akarunk bekapcsolódni mi akkor, amikor fiatalságunk nevelése véget Rómában Collegium Hungaricumot tervezünk. [...] (251.)

(BCT, 234–238., 250–251., 1926. március 16.)

Mindennek ismételt átgondolása érlelte ki bennem azt a meggyőződést, hogy a felserdülő új nemzedéknek, a magyar ifjúságnak külföldi magyar kollégiumokra feltétlenül szüksége van. És ne vesse senki szememre, hogy ezek a Collegium (261.) Hungaricumok sokba kerültek. Hiszen Bécsben a kormányzó úr támogatásával a gárdapalotát ingyen szereztük meg; Berlinben, a porosz kultuszminiszter úr, egyéni barátom vette kezébe az építkezés lebonyolítását s így igen jutányos volt; Rómában pedig Mussolini ő excellenciája juttatta kezünkre azt a gyönyörű Palazzo Falconierit. (*Éljenez és taps a jobboldalon.*) Meg vagyok győződve róla, hogy itthon három középfokú gazdasági és földműves iskola többre jött, mint ez a három hatalmas palota. [...] Bele akarunk kapcsolódni Európa kultúréletébe és e kollégiumok révén bele akarjuk vinni a nemzetközi köztudatba annyi rágalmozással, a régi Ausztria diplomáciájától és új ellenfeleinktől jött annyi ferdítéssel és feketítéssel szemben, kultúránk elismerését. (*Éljenez és taps.*) És ettől az úttól, mert látom az eredményeket, mert mutatkoznak az eredmények és mert okos ember kétségbe sem vonhatja az eredményeket, nem is vagyok hajlandó semmiféle jogosulatlan kritika vagy sajtóhajsza révén magamat eltántoríttatni. (*Éljenez helyes és taps a jobboldalon és a középen.*) [...] (262.) Hiszen ha a protekció betörne ide, ahol mintegy 200 ifjú kiküldetéséről van szó, akkor tényleg sárba dobnam ezeket a pénzeket. Ezért pedig nem vagyok hajlandó a felelősséget viselni. De, t. Ház, amikor intézményesen iparkodom a saját hatáskörömnek, a miniszteri hatáskörnek megkötésével és az ösztöndíjtanács autonómiájának bírói védelem alá helyezésével a magam hatalmát korlátozni, akkor kérem, ne gyanúsítsanak meg engem azzal, hogy ezeket a pénzeket is az osztálypolitika szempontjából akarom felhasználni, mert t. uraim, itt könnyű lenne éppen szocialista képviselőtársaimmal vitatkoznom, ha most vitatkozni akarnék. Egyszerűen azt mondanám, hogy önök elvileg hirdetik az osztálypolitikát, mi pedig nem hirdetjük, mi a nemzet egyetemességének (263.) politikáját hirdetjük és csináljuk, amelynek alapelve az, hogy suum cuique, a proletár fiának, a polgár fiának, a kisgazda fiának és a nemesember fiának is, ha Isten tehetséggel áldotta meg és a szükséges szorgalma megvan. (*Éljenez helyes.*)

(NN, 261–264., 1928. május 4.)

Igaza van Farkas Elemér barátomnak abban, hogy a római képzőművészeti kiállítás és az amszterdami olimpiász egyaránt kitűnő alkalom volt arra, hogy *nemzeti jelentőségünk tudatát a világ közvéleményébe még jobban belevigyük*. Festőink és szobrászaink római sikere, kardvívóink amszterdami győzelme megannyi nagyszerű tanúságtétel a magyar igazság mellett.

(KK, 37., 1928. augusztus 12.)

Itt fekszik előttem velencei konzulátusunk sürgönye, amelyben jelenti, hogy az olasz király ő felsége megtekintette velencei képzőművészeti kiállításunkat, amelyen *a modernebb irány van képviselve* és rendkívüli meglepődését fejezte ki. Rómába konzervatívabb szobrászainkat és festőinket küldtem, és valóban örvendhetünk annak, hogy nem csak az erkölcsi siker volt teljes, hanem az anyagi is, mert nemcsak az olasz állam és Róma városa, hanem *az olasz közönség, az olasz társadalom is rendkívül sokat vásárolt*. És itt volt a IX. olimpiász, amelynek győzteseit most ünnepeltük. *A nyolcmillió*

elszegényedett magyar a kilencedik helyre tudta magát felküzdeni a nemzetek sorában, pedig szomorú bevallani, de úgy van, hogy a művészet és a sport is alapjában véve pénzkérdés. Valóságos csoda tehát, hogy szobrászaink és festőink, kardvívóink és úszóink minden nyomorúságon átgázolva diadalra tudták vinni ezt a mi sokat tépett háromszínű lobogónkat. [...] (63.)

A magyar tudásnak a magyar technikának és közgazdasági kultúrának is ilyen diadalokra van szüksége és akkor nem lesz szükség numerus claususra sem, mert nem az eszkimók számát kell csökkenteni, hanem fókák számát kell szaporítani. De ez a fókatenyésztés első- sorban nem állami feladat, hiszen a nagy angol közgazdászok alig követeltek mást az államtól, mint hogy lehetőleg keveset avatkozzék bele a gazdasági életbe és lehetőleg ne zavarja annak folyását. Aránylag kevés itt, amit az állam tehet. [...] Bizalom, munka, óriási erőfeszítések, művek, alkotások – ez az emelkedés egyedüli útja. (66.) (KK, 63., 66., 1928. szeptember 8.)

Huszonöt magyar egyetemi professzor Breslauban járt, hol a sziléziai egyetem rendes tantervének keretében egy héten át előadásokat tartottak, operáltak, demonstráltak és kísérleteztek. Az ősszel a breslaui egyetem tanári kara ugyanilyen látogatásra jön hozzánk.

Már önmagában is öröndetes, hogy a magyar tudomány képviselői szép sikerrel szerepeltek Poroszországnak délkeleti művelődési gócpontjában. De igazi jelentőséget a magyar professzorok breslaui látogatásának az ad, hogy ez nem magában álló kulturális esemény, hanem tervszerű mozzanat abban a nagy akcióban, melyet a magyar művelődés abszolút értékeinek Európa előtt való megismertetése céljából indítottunk. Ebben az évben ez már a második Magyar Hét Németországban. Az év első felében festőink és szobrászaink reprezentatív kiállítást rendeztek Dürer városában és hozzájuk csatlakoztak filharmonikusaink, meg a M. kir. Operaház. Nürnbergbe művészek, Breslauba tudósok mentek; nagy nemzeti intézményeink közül Nürnbergben a budapesti opera, Breslauban pedig a budapesti egyetem szerepelt testületileg. Nürnbergben a gyulai eredetű Dürer nyomdokaiba mentünk, a breslaui útnál pedig (87.) Mátyás király volt a vezető csillag, aki igazságos uralkodó emlékéét hagyta hátra Sziléziában is.

De ezenkívül a német birodalmi archaeológiai intézet berlini centenáris ülésén személyesen láthattam, mennyi mondanivalójuk és mily nagy sikerük volt a magyar régészeti és művészettörténeti előadóknak.

A berlini Collegium Hungaricum fogadóestélyén csodás belső örömmel hallottam a berlini egyetem professzoraitól és a dahlemer kutatóintézetek igazgatóitól, hogy ösztöndíjasaink nemcsak kivétel nélkül megállják idegen nyelvű intézetekben a tűzpróbát, hanem egyesek igazi tudósokká fejlődnek. Midőn pedig Schmidt-Ott porosz államminiszternek, a Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft elnökének a bécsi Collegium Hungaricum nagytermében bemutattam ottani ösztöndíjasainkat, Európának talán e legnagyobb tudománypolitikusa elámult azon, hogy mennyi tudományágra nevelünk tervszerűen, előre felállított program szerint szakembereket. [...] (88.)

(JH, 87–88., 1929. július 14.)

Közvetlenül törekedtem a nemzeti eszmény szolgálatába állni akkor, amikor kulturális értékeinket tártuk oda a külföld elé. Szép alkalom nyílt erre, amikor tudósaink Breslauba, művészeink pedig Nürnbergbe mentek, az olasz, a bajor és az osztrák kultuszminiszterek, meg Schmidt-Ott porosz államminiszter, a Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft elnöke pedig ez év folyamán ellátogattak hozzánk.

(JH, 21., 1930 eleje)

Nyolc éven át következetesen törekszem arra, hogy *modern nyelvtanáraink* hosszabb időre menjenek külföldre, a nyelvtanon és az irodalmon kívül szerezzék meg az angolban, a franciában, a németben vagy az olaszban a *jó kiejtést és a társalgási készséget*. Nyolc évi ilyen következetes munka után most örömmel látom, hogy már kellő számmal jönnek meg hosszabb kint tartózkodás után külföldről olyan

modern nyelvszakos tanárok, akik angolul, franciául, németül vagy olaszul szép kiejtéssel folyékonyan beszélnek. Ma már érik a vetés. [...] (83.) Nyolc év kellett ahhoz, hogy tanáraink legyenek, további nyolc év kell ahhoz, hogy angolul, franciául, németül vagy olaszul tudó ifjak már nagyobb számmal hagyják el érettségivel reál gimnáziumainkat. [...] (84.) Íme, húsz év kell ahhoz, hogy egy középiskolai reform kezdjen kihatni az életbe. Az a megnyugtató érzés tölt el, hogy ez a jövő nemzedék már nem fog marni azért, hogy a Collegium Hungaricumok és a külföldi ösztöndíjak szervezésével ezt a fejlődési folyamatot lehetővé tettük. [...] (85.)

(VV, 83–85., 1930. február 6.)

Egy neme ez a kultúrpolitikai vegyészeinek, amelynek űzése közben a hazai és külföldi művelődési elemeket egészséges arányban kell vegyíteniünk. Ezekről a gondolatokról vezetve 166 külföldi ösztöndíjat alapítottunk. [...] E végből klasszikus-filológusainkat és archeológusainkat Athénbe és Rómába, romanistáinkat Párizsba és Rómába, germanistáinkat Bécsbe és Berlinbe, angol nyelvészeinket Aberdeenbe, fizikusainkat, kémikusainkat és biológusainkat Berlinbe, Dahlembe és Cambridge-be, orvosainkat Bécsbe, technikusainkat és közgazdáinkat az Egyesült Államokba, történészeinket Bécsbe és Rómába, művészeinket Rómába és Párizsba, jövő diplomatáinkat Genfbe, Párizsba és Oxfordba, katolikus teológusainkat Rómába, Bécsbe és Münsterbe, a protestánsokat Genfbe és Berlinbe küldjük. Bécsben, Berlinben és Rómában Collegium (111.) Hungaricumaink vannak és ez a Collegium Hungaricum elnevezés nemcsak üres név, hanem törvény útján megalkotott intézmény-típus, amely rendesen különféle osztályokra bomlik. Bécsben és Rómában a Collegium Hungaricum keretében történeti kutatóintézetek vannak, Rómában pedig osztály művészek számára műtermekkel, de főképp otthont adnak a Collegiumok fiatal tudósoknak, akik doktori vagy mérnöki oklevelüket már megszerezték és ismereteik kiegészítése végett bizonyos külföldi intézeteken tovább dolgoznak. Csupán modern filológusaink mennek már főiskolai tanulmányaik tartama alatt külföldre, hogy az illető élő nyelvben tökéletes kiejtésre és megfelelő társalgási készségre tegyenek szert. A Collegiumokban lakást és ellátást biztosítunk, de e mellett a többi városokba kézi ösztöndíjakat adunk. Ösztöndíjrendszerünk azonban hiányos lenne, ha csak külföldi ösztöndíjakat adományoznánk. Ezért belföldi ösztöndíjaink is vannak olyan fiatal szakemberek számára, akik intézetekben, laboratóriumokban, klinikákon és műtermekben itthon tovább dolgozni, vagy más magyar egyetemeken kutatásaikat folytatni akarják. (112.)

(VV, 111–112., 1930. február 18.)

Ifjúságunk között ösztöndíjakat osztunk ki Görög- és Olaszországba, Svájcba és Franciaországba, Angliába és az Északamerikai Egyesült-Államokba, Svéd- és Lengyelországba. Idevonatkozó akciónk főpillérei azonban Collegium Hungaricumaink, amelyek közül kettő német területen áll fenn: az egyik Bécsben, a másik Berlinben; továbbá van még egy Rómában is. Így tervszerűen szellemi elitet, tudományos utánpótlást képezünk és minthogy ez az akció már közel egy évtized óta tart, nagy közgyűjteményeink: múzeumaink, levéltáraink és könyvtáraink tudományos tisztviselőinek több mint egyharmada olyan fiatal tudósokból áll, akik tanulmányaik elvégzése után hosszabb ideig külföldön dolgoztak. Hasonlóan áll a dolog klinikáink, nemkülönben műszaki és természettudományi laboratóriumaink tudományos segédszemélyzetével.

(VV, 257., 1930. október 5.)

Voltam Rómában és Berlinben, Bécsben, Helsingforsban és Stockholmban és ugyanebből a célból jöttem végül Varsóba, hogy személyes ismeretséget kössek azokkal a férfiakkal, akik a lengyel szellemi életet irányítják és megbeszéljem velük a magyar-lengyel szellemi együttműködés gyakorlati problémáit. Törekvéseim mindenütt rokonszenves fogadtatásra találtak. Valamennyi civilizált nemzet igen élénken keresi a szellemi közeledést, de, amint természetes is, a törekvések eredménye országunként rendkívül különböző. A szellemi együttműködés a legjelentékenyebb haszonnal fog

járni olyan nemzetek között, amelyeket nem választanak el egymástól politikai ellentétek, sőt ellenkezőleg, múltjuknak dicsőséges emlékei és kölcsönös rokonszenv fűzik egymáshoz őket. Mi magyarok és lengyelek, habozás nélkül megállapíthatjuk, hogy nincsenek ellentétes érdekeink, hanem ellenkezőleg, nagyszerű és megszentelt, közös történeti emlékeink vannak. [...] (201.) Nagy örömmel értesültem arról, hogy a lengyel irányadó tényezők hajlandók számunkra alkalmas helyiséget átengedni egy Magyar Intézet alapítására (204.) Varsóban. Másrésről mi is segíthetnők ezt az intézetet munkájában ifjú történészeket, magyar állami ösztöndíjasokat küldve Varsóba, akik Divéky Adorján tanár, e kiváló tudós vezetésével, aki már hosszú ideje együtt dolgozik Önökkel, megkezdhetnék magyar szempontokból a módszeres kutatást a lengyel levéltárakban. Részünkről viszont a mi Országos Levéltárunk, amelyet nemrég szerveztünk át történeti kutató intézetté, örömmel bocsátja anyagát a lengyel bűvárok rendelkezésére. Egyébként gazdag könyvtárral felszerelt és internátussal rendelkező történeti kutató intézeteink vannak Rómában és Bécsben is. Mivel a római és a bécsi levéltárakban számos olyan okmányt őriznek, amely az Önök nemzeti múltjára vonatkozik, ezek az intézetek értékes segítséget nyújthatnának Önöknek történelmi kutatásaikban. És ha közös munkára lehetne egyesíteni a lengyel és magyar történészeket, előre látom annak a lehetőségét, hogy gyűjteményes formában kiadhassuk a lengyel–magyar vonatkozásoknak forrásait. [...] (205.)

(VV, 201., 204–205., 1930. május 12.)

Egyenesen meghatott, mikor ott fenn északon a *hét finn-ugor egyetemről* beszéltek, ami alatt a *négy magyart, a két finnt és az egy észtet értették*. Megállapodtunk abban, hogy az *aboi, budapesti, debreceni, dorpati, helsingforsi, pécsi és szegedi egyetemek a nyelvtudomány, a néprajz és a közös őstörténet* terén közösen megállapított (218.) nagy terv és munkamegosztás szerint fognak kutatni és hogy e kutatások vezetésére *Észtországon, Finnországon és Magyarországon egy-egy nemzeti bizottságot* szervezünk, amelynek megbízottaiból *testvérnemzetközi tanács* alakul. Így a nyelvtudomány, a néprajz és a közös őstörténet terén a hét finn-ugor egyetem, mint *szervezett munkaközösség* jelenik meg a világ tudományossága előtt és a tekintetbejövő professzorok tudományos súlya, meg a szervezet ereje biztosítja, hogy a meginduló nagy munka majd kivívja a világ művelt népeinek közbecsülését. [...] (219.)

(VV, 218–219., 1930. június 1.)